

LISTY
FILOLOGICKÉ
FOLIA
PHILOGICA

139/2016/3–4

ADJEKTIVA NA *-(V)ŠÍ* V EVANGELNÍM PŘEKLADU FRANTIŠKA NOVOTNÉHO Z LUŽE A JEJICH CÍRKEVNĚSLOVANSKÁ INSPIRACE*

JOSEF BARTOŇ (Praha)

1. Katolický biblický překlad v počáteční fázi obrození

Je obecně známým faktem, že v procesu rekonstrukce českého jazyka na počátku národního obrození sehrálo zásadní inspirační úlohu ohlédnutí do literární produkce doby veleslavínské a že v popředí stála zvláště autorita nejvýznamnějšího českého biblického tlumočení starší doby, bratrské Bible kralické. Naopak se dnes – i v odborných kruzích biblistů i bohemistů – takřka neví o tom, že období kolem přelomu 18. a 19. století obohatilo českou literární produkci také několika novými biblickými překladatelskými počiny, a to z katolické strany.¹ V „hlavní linii“ české biblické překladové tradice, přímo a úzce navazující na barokní Bibli svatováclavskou, resp. na její revidovanou verzi, tzv. Bibli císař-

* Tato studie byla vypracována v rámci projektu PRVOUK P01 „Teologie jako způsob interpretace dějin a kultury“. Vznikla rozšířením a rozpracováním textu referátu *Překlad Františka Novotného z Luže jako zásobnice raných dokladů přechodníkových adjektiv na *-(v)ší**, předneseného autorem na mezinárodní konferenci *History of Bible Translation* (Praha 15.–16. 10. 2015).

¹ Autor této stati chystá komplexnější zpracování tématu českého biblického překladu doby národního obrození (s perspektivou publikování monografie v r. 2020).

skou z let 1778–1780, se nese Nový zákon Františka Faustina Procházky² publikovaný r. 1786 a kompletní Bible česká (taktéž z Procházkovy ruky) vydaná r. 1804. Poněkud stranou tohoto hlavního proudu stojí zajímavý počín olomouckého teologa Františka Polláška, velmi „volný“ Nový zákon z r. 1791, a také svérázné tlumočení čtyř evangelií z pera dnes téměř zapomenutého obrozenského kněze Františka Novotného z Luže (1768–1826), publikované v letech 1810/1811, které bylo donedávna z bibliografického hlediska zcela zasuto, a tím skryto případně odborné reflexi.

2. „Ztracený“ překlad Františka Novotného z Luže

Všechny podstatnější studie, které odborně prezentovaly biblický překlad 19. století (od zásadní přehledové stati Josefa Vraštila³ až do zcela nedávné doby),⁴ ale i dnešní klíčové elektronické knihovní katalogy (Centrální katalog ČR, resp. všechny katalogy do něj zapojené), registrují pouze Novotného překlad evangelia Matoušova. Šťastnou souhrou náhod se mi před nedávnem podařilo odhalit, že sešit Matoušova evangelia (s vročením 1810) nezůstal osamocen, ale že jej následoval (v r. 1811) svazek s ostatními třemi evangelií, který se pak nejspíš obvykle svazoval s Matoušem do jediné knížky – čtveroevangelia. Protože však byl vlastním samostatným titulním listem podle všeho vybaven pouze sešit s Matoušovým evangeliem (lze to vyvodit ze dvou exemplářů čtveroevangelia, jež se mi fyzicky dostaly do rukou) a patrně vůbec neexistoval společný titulní list pro celé čtveroevangelium (asi proto, že autor měl v plánu přeložení a vydání celku Nového zákona, k jehož realizaci ale nakonec nedošlo), povědomí o existenci zbývajících tří evangelií se prostě ztratilo.⁵ A vzhledem k tomu, že česká biblistika

² Procházka se podílel i na přípravě Císařské bible jakožto spolupracovník svého učitele Václava Fortunáta Durycha.

³ JOSEF VRAŠTIL, *České překlady biblické*, in: *Český slovník bohovědný*, III, (vyd.) JOSEF TUMPACH – ANTONÍN PODLAHA, Praha, Václav Kotrba 1926, s. 334–339.

⁴ Zejména je třeba jmenovat klíčovou bibliografii Vernerovu (FRANTIŠEK VERNER, *Bibliografie českých překladů celé bible i jejích částí*, Praha, Česká katolická charita 1987).

⁵ Podrobněji ke vzniku a vydání překladu, okolnostem „ztracení a nalezení“ čtveroevangelia a bibliografickým souřadnicím viz můj článek: JOSEF BARTOŇ, *Zapomenu-*

i filologie z rozmanitých důvodů dlouho nechávaly bez pokusů o hlubší reflexi katolické kompletní bible či Nové zákony vzniklé v 19. století,⁶ není divu, že nikdo nezaměřil svou badatelskou pozornost k počínu pokládanému za pouhé malé torzo – k domněle osamocenému Matoušovu evangeliu.

Právě „ztracený“ a nyní znovunalezený text evangeliáře Františka Novotného z Luže byl v jistém ohledu velkým překvapením: vykazuje totiž mnohé pozoruhodné charakteristiky týkající se textologie, překladatelské techniky a zvláště využití jazykových prostředků.⁷ V centru pozornosti tohoto našeho výkladu bude jeden zcela mimořádný jazykový prvek z pomezí slovtvorby a morfologie, který náš překladatel uplatnil jako jednu ze svých specifických inovací, totiž slovesná (přechodníková) adjektiva na *-(v)ší*.

3. Recepce adjektiv na *-(v)ší* do českého jazykového systému

Přechodníková adjektiva na *-(v)ší* se podle celkem shodného mínění lingvistů v češtině objevila jako zvenčí přišedší novotvar v době obrození. Za pramen tohoto svým způsobem unikátního obohacení českého jazykového systému (týká se morfologie a slovtvorby) se obvykle považuje ruština⁸ a zpravidla se v té souvislosti zmiňují jména Josefa Jungmana nebo Antonína Marka, kteří měli k ruskému jazyku mimořádně vřelý vztah. Konkrétní kontury počátků užívání adjektiv na *-(v)ší* ale byly zahaleny oparem nevědění (či zapomnění). Bylo to zjevně hlavně proto, že

tý překlad pozapomenutého obrozenice: české čtveroevangelium Františka Novotného z Luže, in: *Clavibus unitis* 3, 2014, s. 183–195 (zvl. s. 184–187).

⁶ V posledních letech se k tématu biblických tlumočení 19. století objevila stať KARLA KOMÁRKA, *České katolické bible v 18. a 19. století aneb Dědictví svatováclavské*, in: *Historie – otázky – problémy* 5, 2013, č. 2, s. 195–206, a moje již zmíněná předloňská studie (JOSEF BARTOŇ, *Zapomenutý překlad pozapomenutého obrozenice*).

⁷ Textologií, zařazením do české překladové tradice a typickými jazykovými znaky se souhrnně zabývám ve výše zmíněném článku (JOSEF BARTOŇ, *Zapomenutý překlad pozapomenutého obrozenice*, s. 188–195).

⁸ Výjimečně se mluví šíře o jiných slovanských jazycích, např. Gebauer říká, že se tato forma objevila ve spisovné nové češtině „šťastným napodobením slovanštiny ostatní, kde tvary takové jsou, zvláště ruštiny“ (JAN GEBAUER, *Historická mluvnice jazyka českého*, IV: *Skladba*, Praha, ČAVU 1929, s. 613).

tato po mnoha stránkách exkluzivní kategorie stála až donedávna zcela na okraji odborného zájmu. Opravdu zevrubné reflexe (z pohledu synchronního i diachronního) se jí dostává až v posledních letech, především zásluhou curyšsko-pražského badatele Marka Giger. Ten se nejprve (s využitím diachronní části Českého národního korpusu) pokusil ověřit, zda dotyčná adjektiva přece jen nemají starší domácí kořeny: našel několik dokladů na *-(v)ší* z 18. století, avšak vždy se jedná o nominativy sg. f. nebo n. a jejich funkce je přechodníková. Tyto tvary tedy Giger považuje (s nejvyšší pravděpodobností oprávněně) nikoli za adjektiva, nýbrž za přechodníky (se standardní formou na *-(v)ší*) a dlouhé *-í* v zakončení má za „falešnou kvantitu“ (danou nedůslednostmi v pravopisu či kolísáním ve výslovnosti).⁹ Nejstarší vcelku nepochybný doklad skutečného přechodníkového adjektiva (nom. sg. m. *byvší*) předkládá k r. 1810 z textu A. Marka (v překladu básně z němčiny, který Marek vytvořil r. 1810 a publikoval 1814),¹⁰ k témuž roku pak v Jungmannově (rukopisném) překladu *Slova o pluku Igorově* shledává dva doklady na *-vší*, jež však jsou opět nejisté (v jednom případě jde jistě o nom. sg. f., v druhém buď o nom. pl. m. nebo spíše opět o nom. sg. f., a může jít tudíž zase o přechodníky s „falešnou kvantitou“ jako ve zmíněných dokladech z 18. stol.).¹¹ Giger také zjišťuje, že první gramatikou, která již přináší paradigma adjektiv na *-(v)ší*, je mluvnicka Františka

⁹ MARKUS GIGER, *Partizipien als Exportschlager. Zum Einfluss des Russischen auf andere slavische Sprachen im 19. Jahrhundert*, in: *Slavistische Linguistik 2006/2007*, (Hrsg.) PETER KOSTA – DANIEL WEISS, München, Sagner 2008, s. 132–133, a MARKUS GIGER, *Weiteres von den slavischen Partizipien im 19. Jh.: Was für ein Russismus ist das tschechische Partizip Präteritum aktiv?*, in: *Wiener Slawistischer Almanach 65*, 2010, s. 15–16. Emil Dvořák o půl století dříve (na okraj svého podrobného bádání o českých přechodnících ve starší době) hodnotí v zásadě obdobným způsobem (že totiž „lze předpokládat, že jsou to vlastně jmenné tvary“) formy na *-(v)ší*, jež místy našel v textech 16.–17. století, včetně ojedinělých tvarů m. sg. nebo pl.: vždy jde totiž o formy nominativní a funkce je pravděpodobně přechodníková. Přestože Dvořák připouštěl i možnost, že by snad v těchto případech mohlo jít o „složené tvary mající oporu v analogii s tvary jmennými v době, kdy diferenciací jmenných a složených tvarů nebyla ani u particiopia praesentis activi dokončena,“ jednoznačně se kloní k mínění, že „složené tvary particiopia praeteritii activi nebyly ve starší češtině útvarem živým.“ (EMIL DVOŘÁK, *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*, Praha, Universita Karlova 1970, s. 13–14).

¹⁰ MARKUS GIGER, *Weiteres von den slavischen Partizipien im 19. Jh.*, s. 14.

¹¹ MARKUS GIGER, *Přičestí minulé činné na -(v)ší v dnešních českých publicistických textech*, in: *Korpus – Gramatika – Axiologie 1*, 2010, č. 2, s. 3–23.

Novotného z Luže z r. 1818,¹² a vyslovuje hypotézu, že Novotný se mohl v této záležitosti inspirovat v církevní slovanštině.¹³ Marku Gigerovi unikl starší kratičký výklad Václava Vondráka (1926),¹⁴ který soudil, že „způsob tento... pochází od Jungmanna“, a uvedl dva příklady z obrozencova překladu Miltonova *Ztraceného ráje* (*znamení, jenž byvší vzhůru zdviženo a reků plémě, válčivších*). Giger také nezaznamenal studii Galiny A. Liličové (1962),¹⁵ která právě Vondrákovy závěry rozvíjí, konstatuje celkový počet šesti dokladů pro českou verzi Miltonovy skladby a dospívá k tomu, že Jungmanna přímo ovlivnilo ruské přetlumočení části *Ztraceného ráje* z ruky Vasilije P. Petrova (1777). Český překlad vyšel v r. 1811, ale podle svědectví samého Jungmanna¹⁶ vznikl už mezi lety 1800 a 1804, a šest adjektiv na *-(v)š*Í ve *Ztraceném ráji* by tedy představovalo zatím úplně nejstarší doklady.

Mimo pozornost Václava Vondráka, Galiny A. Liličové i Marka Gigeru pak ale především zůstal svérázný překlad čtyř evangelíí Františka Novotného (zjevně kvůli tomu, že text byl v podstatě zcela „zapomenut“, viz výše). Vzhledem k době vydání (1810/1811) a okolnostem vzniku (překlad přinejmenším Matoušova evangelia, ale možná už všech čtyř evangelíí, byl jako rukopis hotov k vydání již v r. 1805, kdy text obdržel

¹² Giger také poznamenává, že na podobě Novotného mluvnické měl jistý podíl Jungmann, protože ji „korigoval, i když s její konečnou podobou nebyl spokojen“ (Giger odkazuje na Jungmannovu korespondenci A. Markovi), viz MARKUS GIGER, *Participiální systém češtiny a pozice přičestí minulého činného na -(v)š- v něm*, in: *Čeština v pohledu synchronním a diachronním*, (vyd.) SVĚTLA ČMEJRKOVÁ – JANA HOFFMANNOVÁ – JANA KLÍMOVÁ, Praha, Karolinum 2012, s. 567–574, zde s. 568.

¹³ Giger svou hypotézu staví na tom, že František Novotný užívá ve své knize *Biblioteka českých Biblí od třináctého věku až do léta 1810* (Praha – Mladá Boleslav, Fr. Jeřábek 1810) církevněslovanské příklady, zatímco zacházení s ruštinou u něj nelze prokázat, viz MARKUS GIGER, *Partizipien als Exportschlager*, s. 140; Týž, *Weiteres von den slavischen Partizipien im 19. Jh.*, s. 16; Týž, *Participiální systém češtiny*, s. 568–569.

¹⁴ VÁCLAV VONDRÁK, *Vývoj současného spisovného českého jazyka*, Brno, FF MU 1926, s. 49. Vondrák sděluje (o Jungmannovi): „S úspěchem zaváděl také – zvláště podle ruštiny – určitý tvar přech. minulého [...] Jinak příklady toho druhu nenalzáme před ním nikde, ani v Kralické bibli. Pak jest arcíi hodno pozoru užití této vazby ve výraze „byvšie blahost“ v RK (Záboj 60).“

¹⁵ GALINA ALEXEJEVNA LILIČ, *K voprosu o vzaimodejstvii češskogo i ruskogo literaturnych jazykov*, in: *Slavjanskoje jazykoznanije. Učenyje zapiski LGU, No. 316*, (ed.) BORIS ALEXANDROVIČ LARIN, Leningrad, Izdatělstvo Leningradskogo universitěta 1962, s. 34–42. V této studii je zmiňován i výklad Vondrákův.

¹⁶ V předmluvě k druhému vyd. z r. 1843.

úřední cenzurní aprobaci – a jen z vnějších příčin se k vytištění mohlo přikročit až o pět let později)¹⁷ je zjevné, že toto Novotného tlumočení patří k absolutně nejranějším svědkům využití pojednávaného typu ad-ektiv a dokonce se časově staví přímo po bok básnickému překladu Jungmannovu a spolu s ním aspiruje na samo prvenství.

4. Novotného inovace inspirované církevněslovanským překladem bible

Počín Františka Novotného je vlastně intelektuálním tlumočením, dnes bychom řekli biblickým překladem „studijního typu“. Celkově tihne spíše k doslovnosti, vztahuje se výrazně k řeckému originálu (vedle Vulgáty má jako předlohu dobově moderní kritický řecký text Griesbachův),¹⁸ v řadě ohledů více než k latinské Vulgátě, průběžně vyznačuje důležité rozdílnosti mezi lat. a řec. zněním, v poznámkách podává návrhy překladových alternativ atd. Současně je zřejmé, že autor na tlumočení evangelií zkoušel a modeloval možnosti právě se obrozujícího českého jazyka a patrně chtěl i některé své jazykové experimenty „vtisknout“ do tvořícího se vyššího stylu právě tím, že je užil v sakrálním textu. Takový text zpravidla nese zvláštní příznak prestižnosti (jazyk se tu „dotýká transcendentna“) a v počátcích obrození zde mohla přímo působit i starší představa o nejvyšším „svatopísemském stylu“ češtiny (pojem se vyskytuje u Komenského a dalších barokních autorů).

Jak jsme již naznačili, Novotného práce se vyznačuje řádkou zajímavých charakteristik v oblasti zacházení s jazykovými prostředky. Patří sem také poměrně nápadné (a místy celkem vydatné) čerpání z biblického překladu církevněslovanského, a to v různých rovinách jazyka. Týká se to např. lexika a frazeologie – leckdy v „oživení“ staročeských výrazů, které mají zároveň církevněslovanskou oporu (např. *ostaviti* „zanechat“, *porouhati* „znevažít“, *jako* „asi“), někdy v přímých výpůjčkách (např. *obličiti* „obvinít“, *přebraziti se* „proměnit se“; v alternativních

¹⁷ Podrobněji viz JOSEF BARTOŇ, *Zapomenutý překlad pozapomenutého obrozence*, s. 186.

¹⁸ Konkrétně jde o tuto edici: *Novum Testamentum Graece. Textum ad fidem codicum, versionum et Patrum emendavit et lectionis varietatem adiecit* IOANNES IACOBUS GRIESBACH, I: *Evangelia et Acta apostolorum complectens*, Halae, Ioannes Iacobus Curtius 1777.

překladech v poznámkách pod čarou jsou dokonce výrazy *běsnovati se* „být posedlý démonem“, *prokažený* „malomocný“ nebo *samovidci* „očití svědci“). Podobně se místy vyskytují různé konstrukce zjevně napodobující církevněslovanské znění,¹⁹ jako opisné slovesné formy s přechodníkem (*Mk 13,25 A hvězdy nebeské budou spadající* – *вздргтъ... спадающе*), instrumentál místo tradičního (latinizujícího/grecizujícího) „v“ nebo „skrže“ (*L 10,21 rozveselil se duchem svatým Ježíš* – *возрдовася дхомъ ѿиъ*; *J 1,17 milost a pravda Ježíšem Kristem stala se* – *блгодать же ѿ истина ѿиъ хртómъ бысть*) apod. Církevněslovanským vlivem je třeba vysvětlit také zvýšený výskyt (v porovnání s Kralickou i katolickými biblemi hlavního proudu) adjektiv slovesných na *-cí* (*L 16,26 chtějí přejíti odsud k vám* „ti, kdo chtějí přejít“ – *хотѣии прейти*) a zejména právě přítomnost nově zavedených slovesných adjektiv na *-(v)šĭ*, kterým se budeme věnovat podrobněji v následujících výkladech. Přímé působení textů ruskojazyčných je zde vyloučeno, protože překlad bible do ruštiny v době vzniku Novotného evangelíí ještě nebyl k dispozici a ruská církev stále užívala tlumočení církevněslovanského.²⁰

5. Soubor dokladů adjektiv na *-(v)šĭ* v Novotného čtveroevangelíu

Na rozdíl od nízkého počtu užití (celkem 6) přechodníkových adjektiv na *-(v)šĭ* v dosud známém nejranějším prameni, zmíněném Jungmannově tlumočení *Ztraceného ráje*, nacházíme v soudobém novozákonním překladu Františka Novotného z Luže podstatně vyšší počet dokladů: v 53 evangelních versetech jsou celkem 54 výskyty (ve versetu *J 1,40* se vyskytují dvě sledovaná adjektiva). Ani v tomto případě nejde o zvlášť rozsáhlý tezaurus, ale už pro fakt, že jde o mimořádně raná doložení sledovaného jevu a o velmi obtížně dostupný, dosud neznámý pramen, stojí po mém soudu za to celý tento soubor publikováním zpřístupnit

¹⁹ Csl. znění v příkladech uvádím podle Bible carevny Alžběty (1751), viz níže v oddíle 5.

²⁰ Problematiku překládání bible do ruštiny přehledově pojednává např. LEV N. SMIRNOV, *Iz istorii perevoda Biblii na russkij jazyk*, in: *O prekladoch Bibliie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, (ed.) JÁN DORULA, Bratislava, Slavistický kabinet SAV 1997, s. 220–231.

a podrobit jej základní analýze. Následující přehled tedy prezentuje všechna místa, která obsahují příslušné přechodníkové adjektivum, s nutnými kontexty. Jednotlivé paragrafy jsou opatřeny čísly, na něž pak bude odkazováno v dalším výkladu. Pokud doklad pochází nikoli z hlavního překladového textu, nýbrž z poznámky pod čarou (kde ho Novotný použil v alternativním překladu či překladu textové varianty), upozorňuji na to zkratkou „pozn.“ před označením příslušného versetu (např. „pozn. L 8,45“) a znění hlavního textu pak uvádím níže (v kolonce označené jako „hlavní text“). Církevněslovanský text je citován podle Bible carevny Alžběty (v 1. vydání z r. 1751), řecký text je ve znění standardní moderní edice ²⁸Nestle–Aland, podle potřeby je připojeno též znění Griesbachovy edice z r. 1777, která byla vlastní předlohou Novotného (zvláště tam, kde by Novotného překlad neodpovídal hlavnímu textu moderní edice ²⁸NA). V řadě případů je pro porovnání uvedena také latinská verze vulgátní (dle stuttgartské edice ve vyd. z r. 1983). Případné komentáře zařazuji vždy v závěru daného paragrafu.

(01) Mt 2,7

pilně vyzvěděl od nich čas ukázavší se hvězdy

время ѿвльшіица²¹ свѣзды

ἠκριβωσεν παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαυνομένου ἀστέρος

diligenter didicit ab eis tempus stellae quae apparuit eis

Dokonavý vid u Novotného ukazuje k csl. verzi i k Vulgátě, ale vzhledem k řec. originálu (part. prez. τοῦ φαυνομένου) je překlad vlastně defektní.

(02) pozn. Mt 19,4

stvořivší s počátku, mužské pohlaví a ženské stvořil je?

сoтвoрившій ѿскoннѣ

ὅτι ὁ κτίσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς

Griesbach (v hlavním textu): ὁ ποιήσας μίστο ὁ κτίσας

quia qui fecit ab initio masculum et feminam fecit eos

hlavní text: *Nečtli-li jste, že (ten), kterýž stvořil člověka s počátku, muže a ženu stvořil je?*

Ze značek v Novotného textu plyne, že *stvořivší* je alternativou k *sekvenci (ten), kterýž stvořil*.

²¹ Opravuji (v Bibli carevny Alžběty 1751 chybí měkký jer: ѿвльшіица).

(03) Mt 27,3

*Tehdy vida Jidáš zradivší ho, žeby odsouzen byl, želeje navrátit***Ἰδὼν πρὸς τὸν Ἰούδαν ὃν ἔδωκεν αὐτὸν ὅτι κατακρίθη, μεταμε-****ληθεὶς ἔστρεψεν***Iudas qui eum tradidit*

Novotný, csl. i lat. mají proti řec. part. prez. ὁ παραδιδούς ekvivalent „podle smyslu“, tj. formu vyjadřující dokonavost.²²

(04) pozn. Mk 5,15

*běsnavšího se***βιάθησα βήσωνάβησασα****θεωροῦσιν τὸν δαιμονιζόμενον καθήμενον ἱματισμένον καὶ σωφρονούντα***illum qui a daemonio vexabatur**hlavní text: uzřeli toho, kterýž býval trápen od d'ábelství, sedícího a oděného, a při zdravém rozumu*

Ze značek v Novotného textu plyne, že *běsnavšího se* je alternativou k sekvenci *toho, ... d'ábelství*.

(05) Mk 5,16

*I povídali jim viděvší, kterak se stalo tomu, kterýž měl d'ábelství, i o vepřích***Πορεύσασα γὰρ ἡμεῖς βιάθησιν, κάκῳ βίῳ****καὶ διηγῆσαντο αὐτοῖς οἱ ἰδόντες πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ καὶ περὶ τῶν χοίρων.***et narraverunt illis qui viderant qualiter factum esset*

(06) pozn. Mk 5,18

*prosíl ho běsnavší se***μολάσῃ ἔγὼ βήσωνάβησασα****παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθεὶς***coepit illum deprecari qui daemonio vexatus fuerat**hlavní text: počal ho prositi ten, kterýž trápen býval od d'ábelství*

²² Vulgáta a csl. text mohly případně také vycházet z řec. předlohy, která by v tomto místě měla formu aoristní (παράδους), jež je některými rukopisy doložena,

(07) Mk 7,1

I sešli se k němu farizeové a někteří z zákonníků, přišedší z Jeruzaléma

пришедшіи ѿ Ιερλίμα

Καὶ συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι καὶ τινες τῶν γραμματέων ἐλθόντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων

(08) Mk 16,10

Ona šedši zvěstovala bývanším s ním, lkajícím a plačícím.

возвестѣ съ нѣмъ бывшымъ, плачущимъ ѿ рыдающимъ

ἐκεῖνη πορευθεῖσα ἀπήγγειλεν τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις πενθοῦσι καὶ κλαίουσι

illa vadens nuntiavit his qui cum eo fuerant lugentibus et flentibus

(09) Mk 16,14

že viděvším ho vskříšeného, nevěřili

ἵκω βιάφωσмымъ ἐγὼ βοστάψα не ἴασα вѣры

ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερόμενον οὐκ ἐπίστευσαν

quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderant

(10) L 1,3

Vidělo se i mně, vystihšimu všecko od počátku pilně, pořádně tobě psáti

Извѣлиса ѿ мнѣ послѣдовавшъ вѣше всѣ ѿспытѣ

ἔδοξε κάμοι παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πάσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι

visum est et mihi adsecuto a principio omnibus diligenter ex ordine tibi scribere

(11) L 1,66

I položili všickni slyševší v srdci svém, řkouce

И положѣша всѣ слышавшіи в сѣрдцѣ своѣмъ, глаголюще

καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν λέγοντες
et posuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes

(12) pozn. L 2,18

A všickni *slyšavší* divili se

И вси слышавшии дивѣшася

καὶ πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν

et omnes qui audierunt mirati sunt

hlavní text: I divili se všickni, kteříž slyšeli

(13) L 6,49

podoben jest člověku *stavěvšímu* dům svůj na zemi bez gruntu

ПОДОБЕНЪ ЁСТЬ ЧЕЛОВѢКЪ СОЗДАВШЕМУ ХРАМИНУ

ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου

similis est homini aedificanti domum suam

Adj. *stavěvšímu* je tu kontrastní vzhledem k adj. *stavějícímu* (= зидующему = οἰκοδομοῦντι) v bezprostředně předchozím versetu L 6,48.

(14) L 7,39

Užřev pak farizeus *pozvanší* ho, pravil

ВѢДѢВЪ ЖЕ ФАΡΙΣΑΙΟΥ *ВОЗЗВАВШИ* ЕГО, РЕЧЕ

ἰδὼν δὲ ὁ Φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν εἶπεν

(15) L 8,36

Zvěstovali pak jim i *viděvší*, kterak zdrav učiněn jest

ВОЗВѢСТИША ЖЕ ИМЪ *ВѢДѢВШИ*, КАКЪ СПАСЕСА

ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς οἱ ἰδόντες πῶς ἐσώθη

Griesbach: καὶ οἱ ἰδόντες

nuntiaverunt autem illis et qui viderant quomodo sanus factus esset

(16) L 8,45a

Kdo jest *dotekší se* mne?

КТО ЁСТЬ *КОСНУВШИСА* МНѢ ;

τίς ὁ ἀψάμενός μου;

quis est qui me tetigit

(17) pozn. L 8,45b²³

Kdo jest dotekší se mne?

кто ѣсть коснѣвыица мнѣ ;

τίς ὁ ἀψάμενός μου; (Griesbach v hlavním textu, ²⁸NA v aparátu)

quis me tetigit

hlavní text: *Kdo se mne dotekl?*

V hlavním textu v této části versetu (L 8,45b) má Novotný – snad s úmyslem vyhnout se stereotypnímu opakování – větou konstrukci odpovídající Vulgátě (*Kdo se mne dotekl?*), na rozdíl od první části versetu (L 8,45a), kde použil přímo v hlavním textu přechodníkové adjektivum *dotekší se* (viz výše doklad 16; srov. též níže doklad 32).

(18) L 10,11

I prach přichytivší se nás z města vašeho vytíráme na vás

И прахъ прилѣпшій намъ ѿ града вашего ѿтрасае мѣ вамъ .

καὶ τὸν κοιλιόττον τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν εἰς τοὺς πόδας ἀπομασσόμεθα ὑμῖν

Griesbach: v hlavním textu vynechává εἰς τοὺς πόδας

(19) L 10,13

kdyby v Týru... činěné byly moci byvší činěné v vás

ѡце в ѿ Тѣрѣ... бывша силы были бывша [sic!]²⁴ в ѿ васъ

εἰ ἐν Τύρῳ... ἐγενήθησαν αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν

Griesbach: ἐγένοντο místo ἐγενήθησαν

si in Tyro... factae fuissent virtutes quae in vobis factae sunt

Alternativní překlad v pozn. pod čarou: *činěni byli divové, kteříž v vás činěni jsou*

(20) pozn. L 10,16

Kdo pak mne zamítá, zamítá poslavštho mne.

Ὡμετάεται ποσλάβшаго мѣ

ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστειλαντά με.

spernit eum qui me misit

hlavní text: *Kdo pak mnou pohrdá, pohrdá tím, kdo mne poslal.*

²³ Novotného překlad, který se drží Griesbachovy edice (následuje tak ostatně i Vulgátu), obsahuje druhou část versetu 45 (zahrnující zopakování Ježíšovy otázky), kterou moderní edice nepovažují za původní (²⁸NA ji má jen v aparátu).

²⁴ Standardní tvar (tak i v novějších edicích esl. textu): бывша.

(21) L 10,36

*Kdo... zdá se tobě bližním býti padšímu mezi lotry?***Κτὸ... βλιζνίῃ μνίττιςα βύτι βπάδσημς βτ̄ ραζβόῖννικι;**

τίς... πλησίον δοκεῖ σοι γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς;

quis... videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones

(22) L 17,7

*jenž přišedšímu jemu s pole řekne***ἢ же пришэдшѣ ѣмѣ с̄ ` селѣ речэт̄**

ὅς εἰσελθόντι ἐκ τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ αὐτῷ

Griesbach: chybí αὐτῷ²⁵*qui regresso de agro dicit illi*

Novotného překlad následuje v pořadí slov text csl. (nikoli „tradiční“ Vulgátu; v předlohovém textu řeckém v Griesbachově edici je elipsou vynecháno zájmeno αὐτῷ). Přechodníkové adj. zde vyjadřuje časovou okolnost („když přijde z pole“).

(23) pozn. L 18,26

*slyševší***Рѣша же слышавшіи, τὸ κτὸ μὀжет̄ спасένѣ б́ѣти;**

εἶπαν δὲ οἱ ἀκούσαντες· καὶ τίς δύναται σωθῆναι;

*et dixerunt qui audiebant**hlavní text: Řekli pak ti, kteříž slyšeli: I kdož může spasen býti?*

Ze značek v Novotného textu plyne, že *slyševší* je alternativou k *sekvenci ti, kteříž slyšeli*.

(24) L 22,52

*Řekl pak Ježíš k přišedším naň arcikněžím***Речѣ же Ἰη̄с̄ь ко пришэдшымъ на̄нь ἀρχιερέωμ̄**

Εἶπεν δὲ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς

²⁵ Novotný na tuto skutečnost ve svém textu přímo odkazuje horními uvozovkami (*přišedšímu* “*jemu*“ *s pole*), které používá jako značku signalizující, že „těch slov text řecký neklade, než toliko latinský“. Čtenář, který by chtěl číst překladový text „podle řeckého“, tedy může takto označené slovo (úsek textu) jednoduše vynechat. Viz Novotného *Zpráva historická* připojená za vydání čtveroevangelia.

(25) pozn. L 23,48

A všickni přišedší zástupové na divadlo toto,

Ἴ ὅσῃ προσήδῃσῃ νὰρὸδι νὰ ποζὸρῃ σῆῃ... νοζνραῖάχῃσῃ.

καὶ πάντες οἱ συμπαραγεγόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωρήσαντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες τὰ στήθη ὑπέστρεφον.

Griesbach: v hlavním textu θεωροῦντες τὰ γενόμενα τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη

Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud... re-vertebantur

hlavní text: *A všecken zástup spolu přítomných na tomto divadle vidíce, co se dálo, bijíce se v prsy své, navrácovali se.*

Novotný touto podčárni poznámkou upozorňuje na odlišnost řeckého znění od vulgátního.

(26) J 1,22

Řekli tedy jemu: Kdo jsi? ať odpověď dáme poslavším nás.

Ἄ ὡβῆτῃ δάμῃ ποσλάβῃσῃμῃ ἢῃ

εἶπαν οὖν αὐτῷ· τίς εἶ; ἵνα ἀπόκρισιν δώμεν τοῖς πέμψασιν ἡμῶς

(27 [= 27a, 27b]) J 1,40

Byl pak Ondřej bratr Šimona Petra jeden z obou slyševších od Jana, a za ním šedších.

Βῆ ἡ ἠνδρέῃ... ἑδῃνῃ ὡ δὸβὸίχῃ σῃλῃσῃβῃσῃχῃ ὡ Ἰωάνῃνα, ἡ πο ἢέμῃ ἡέδῃσῃχῃ.

Ἦν Ἄνδρέας... εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου καὶ ἀκολουθησάντων αὐτῷ

(28) J 2,9

služebníci pak věděli nabíravší vodu

σῃλῃγῃ ἡέ βῆδῃλῃχῃ ποχῆρῃπῃῃ βὸδῃ

οἱ δὲ διάκονοι ἤδεισαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ

ministri autem sciebant qui haurierant aquam

(29) J 3,13

A nižádný nevstoupil na nebe, toliko sstoupivší s nebe Syn člověka, jsa na nebi.

ТÓΚΛΩ СШÉДЫЙ СЪ НЕБЕСÈ, С҃НЪ ЧЕЛОВÉЧЕСКІЙ СЫЙ НА НБСІ

καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Griesbach: ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

nisi qui descendit de caelo Filius hominis qui est in caelo

Interpretuji funkci přechodníkového adjektiva *sstoupivší* tak, že je an-teponovaným přívlastkem k substantivu *Syn*. Naopak v csl. textu signalizuje interpunkce (čárka po slovu *НЕБЕСÈ*), že je slovo *С҃НЪ* patrně třeba chápat jako volný přístavek k *сшэдый* (zpodstatnělému); k témuž chápání v řeckém originálu (ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου jakožto přístavek) ukazuje umístění členů. Znění Vulgáty je dvojznačné, ale mám za to, že věta *qui descendit de caelo* má pravděpodobněji funkci přívlastku k subst. *Filius* – a toto chápání bylo asi důvodem pro to, že Novotný za spojení *s nebe* nepoložil čárku.

(30) J 4,34

Můjž pokrm jest, abych činil vůli poslavšího mne

ВÓΛΩ ΠΟСЛАВШАΓΩ ΜΛ

ἐμὸν βρώμᾳ ἐστὶν ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με

(31) J 5,37

A poslavší mne Otec sámť svědectví vydal o mně

Ἦ ΠΟСЛАВЫЙ ΜΛ ὉΪΨ ΣΑΜΨ СВИДÉТЕЛСТВОВА Ὡ ΜНÉ

καὶ ὁ πέμψας με πατήρ ἐκεῖνος μεμαρτύρηκεν περὶ ἐμοῦ.

Griesbach: αὐτὸς μεμαρτύρηκε

(32) J 6,39

Tato pak jest vůle poslavšího mne Otce, abych...

ВÓΛΑ ΠΟСЛАВШАΓΩ ΜΛ ὉΪÀ, ΔΑ...

τοῦτο δέ ἐστὶν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα...

voluntas eius qui misit me Patris ut...

Zajímavé je, že v předchozím versetu 38 Novotný obdobné slovní spojení (τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με – *voluntatem eius qui misit me* – *ВÓΛΩ ΠΟСЛАВШАΓΩ ΜΛ ὉΪÀ* [sic!]) přeložil větnou konstrukcí

(*vůli toho, kterýž mne poslal*). Mohlo by to naznačovat, že přechodníkové adj. ve v. 39 užil z důvodu synonymie, aby text nebyl zatížen monotónním opakováním téže konstrukce (srov. též výše doklady 16 a 17).

Novotný má v primárním znění svého textu (tj. v takovém, jež čtenář čte, pokud ignoruje veškeré pomocné značky) v souladu s Vulgátou (a také s csl. tlumočením) slovo *Otce*, a při tomto čtení má přechodníkové adj. poněkud jinou funkci než participium v řeckém originálu, tj. nefunguje jako zpodstatnělé adj., nýbrž jako přívlástek (výraz *Otce* je v Novotného tisku vytčen horními uvozovkami, což značí, že v edici řeckého originálu není).²⁶

(33) J 6,40

Tato pak jest vůle Otce mého poslavšího mne, aby každý...

ΒΟΛΗ ΠΟΣΛΑΒΗΣΑΓΩ ΜΑ, ΔΑ ΒΣΑΚΤ...

τούτο γάρ ἐστὶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου, ἵνα πᾶς...

Griesbach: τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς...

haec est enim voluntas Patris mei qui misit me ut omnis...

Novotný má v primárním znění svého textu (tj. v takovém, jež čtenář čte, pokud ignoruje veškeré pomocné značky) v souladu s Vulgátou slova *Otce mého*, a při tomto čtení má přechodníkové adj. poněkud jinou funkci než participium v řeckém originálu (i než v csl. tlumočení), tj. nefunguje jako zpodstatnělé adj., nýbrž jako přívlástek (spojení *Otce mého* je v Novotného tisku vytčeno horními uvozovkami, což značí, že v edici řeckého originálu není).²⁷

(34) J 6,59²⁸

Tentof jest chléb, s nebe sstoupivší

СѢН ЁСТЬ ХЛѢБЪ СШЕДЫЙ СЪ НБСѢ

οὗτος ἐστὶν ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς

²⁶ Srov. výše, pozn. 25.

²⁷ Srov. výše, pozn. 25.

²⁸ Novotný má číslování dle Vulgáty; podle číslování edice řec. (²⁸NA i Griesbacha) i csl. jde o v. 58.

(35) J 7,18

*hledající pak chvály poslavšího jej, ten pravdivý jest***ἀ ἠψιάῃ σλάβῃ ποσλάβσηρω ἐγὸ**

ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν οὗτος ἀληθὴς ἐστίν

(36) J 7,28

*ale jestiř pravdivý poslavší mne, jehoř vy neznáte***но ἔσῑ ἡστίνενῑ ποσλάβῃ μὰ, ἐγῶ ἔμε νῑ νε νῑστε**

ἀλλ' ἔσῑν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἶδατε

(37) J 8,16

*nebo sám nejsem, ale já a poslavší mne Otec***ἄζῑ ἡ ποσλάβῃ μὰ Ὁψῑ**

ὅτι μόνος οὐκ εἰμί, ἀλλ' ἐγῶ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ

(38) J 8,18

*a svědectví vydává o mně poslavší mne Otec***ἡ σνιδῑτελῑστενῑ ῶ μῑῑ ποσλάβῃ μὰ Ὁψῑ**

καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ

(39) J 8,26

*ale poslavší mne, pravdivý jest***но ποσλάβῃ μὰ ἡστίνενῑ ἔσῑ**

ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθὴς ἐστίν

(40) J 8,29

*A poslavší mne, se mnou jest***ἡ ποσλάβῃ μὰ, σο μῑού ἔσῑ**

καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστίν

(41) J 8,31

*Pravil tedy Ježiř k uvěřivřím jemu Židům***κῑ νῑροβῑνῑμῑ ἐμῑ Ἰδῑῑμῑ**

ἔλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους

(42) J 9,4

*Já musím dělati díla poslavšího mne, dokudž den jest*ΔΕΛΑΤΙ ΔΕΛΑ ΠΟΣΛΑΪΨΑΓΩ ΜΑ

ἡμᾶς δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρα ἐστίν

Griesbach: Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι

(43) J 9,18

*až povolali rodičů toho prozřevšího*ΔΟΝΔΕΖΕ ΒΟΖΓΛΑΪΨΑ ΡΟΔΙΤΕΛΕΪ ΤΟΓΩ ΠΡΟΖΡΪΨΑΓΩ

ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος

(44) J 11,33

*jakž viděl ji plačící [sic!], i přišedší s ní Židy plačící*ΠΑΚ ΒΙΔΕΪ ΙΩ ΠΛΑΪΨΙΨΑ, Η ΠΡΗΨΕΔΨΥΔ ΣΥ ΝΕΟ ΙΥΔΕΗ ΠΛΑΪΨΙΨΑ

ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας

ut vidit eam plorantem et Iudaeos qui venerant cum ea plorantes

(45) J 12,12n

*zástup mnohý, přišedší k svátku slyševše... nabrali ratolestí*ΝΑΡΟΔΪ ΜΗΟΓΪ ΠΡΗΨΕΔΨΥΪ ΒΪ ΠΡΑΪΖΝΗΚΪ

ὁ ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες... ἔλαβον τὰ βαΐα

*turba multa quae venerat ad diem festum cum audissent... acceperunt ramos*Tvar *přišedší* je nepochybně nom. sg. m. (srov. csl., řec. a lat. text).

(46) J 12,49

*ale poslavší mne Otec, onť mi přikázání dal*ΝΟ ΠΟΣΛΑΪΨΥΪ ΜΑ ΟΪΪ

ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκεν

(47) J 13,16

*Není... ani posel větší poslavšího jej.*ΝΪΪΣΤΪ... ΝΗ ΠΟΣΛΑΪΝΗΚΪ Β ΟΛΪΪ ΠΟΣΛΑΪΨΑΓΩ ΕΓΩ.

οὐκ ἔστιν... οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν.

(48) J 14,24

*a řeč... není má, ale poslavšího mne Otce**ή σλόβο... ηέστη μοε, νο ποσλάβσhαγω μὰ Ούα.**καὶ ὁ λόγος... οὐκ ἔστιν ἐμὸς ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός.*

(49) J 18,21

*Ptej se slyšavších, co jsem mluvil jim**вопроси слышавшихъ, что глахъ ѿмъ**ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας τί ἐλάλησα αὐτοῖς**interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis*

(50) J 19,11

*Protož vydavší mne tobě větší hřích má.**σεγω ράδι πρεδάβυη μὰ τεβεε βόλιη γρέχχ ημάτη.**διὰ τοῦτο ὁ παραδούς μέ σοι μείζονα ἀμαρτίαν ἔχει.**Griesbach: ὁ παραδιδούς μέ σοι**propterea qui tradidit me tibi maius peccatum habet*

Novotný, csl. i lat. mají proti řeč. part. prez. ὁ παραδιδούς ekvivalent „podle smyslu“, tj. formu vyjadřující dokonavost.

(51) J 19,39

*Přišel pak i Nykodém, přišedší k Ježíšovi v noci prvé**Πρῆιδε γε η Νικόδημъ пришэдый ко Ъисови нощю прэжде**ἦλθεν δὲ καὶ Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν νυκτὸς τὸ πρῶτον**Griesbach: πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς*

(52) J 20,8

*vešel i ten druhý učedník, přišedší prvé k hrobu, i viděl**внѣде η δρyгῆη οὔченѣкъ, пришэдый прэжде ко гробу**εἰσηλθεν καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνη-**μεῖον καὶ εἶδεν*

(53) pozn. J 20,29

*neviděvší a uvěřivše**блажѣни не видѣвшѣи, η вѣровавшѣ**μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες**beati qui non viderunt et crediderunt**hlavní text: blahoslavení, kteříž neviděli, a uvěřili*

6. Výskyt adjektiv na *-(v)ší* v Novotného čtveroevangelii a jejich vlastnosti

Jak už bylo výše předběžně zmíněno, v Novotného čtveroevangelii se nacházejí celkem 54 doklady přechodníkových adjektiv na *-(v)ší*. Nikdy se nevyskytují v metatextu (v nečetných a stručných komentujících pasážích či v *Zprávě historické*, tj. autorově referátu k překladu), pouze v samém textu překladovém (v hlavním textu nebo v alternativních zněních překladu v poznámkách pod čarou). Jsou lokalizovány v 53 verse-tech (v. *J* 1,40 obsahuje dva doklady: 27a a 27b). V Matoušově evangelii jsou tato adjektiva doložena 3× (dokl. 01–03; z toho 1× v podčárni poznámce), v Markově 6× (dokl. 04–09; z toho 2× v poznámce), v Lukášově 16× (dokl. 10–25; z toho 5× v poznámce) a v Janově 29× (dokl. 26–53; z toho 1× v poznámce). Stoupající počet výskytů v jednotlivých evangeliích zdá se s vysokou pravděpodobností ilustrovat postup od ojedinelých pokusů k autorovu sebevědomějšímu a promyšlenějšímu zacházení s novou formou (srov. níže, zvláště oddíly 6.8 a 7).

6.1. Doloženost forem adjektiv na *-(v)ší* co do rodu, pádu, čísla

V Novotného evangelním překladu jsou doloženy tyto konkrétní tvary:

- nom. sg. m. 19× (02, 03, 06, 14, 16, 17, 29, 31, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 45, 46, 50, 51, 52)
- gen. sg. m. 8× (30, 32, 33, 35, 42, 43, 47, 48)
- dat. sg. m. 4× (10, 13, 21, 22)
- ak. sg. m. 3× (1× neživ. 18; 2× živ. 04, 20)
- gen. sg. f. 1× (01)
- nom. pl. m. 9× (05, 07, 11, 12, 15, 23, 25, 28, 53)
- gen. pl. m. 3× (27a, 27b, 49)
- dat. pl. m. 5× (08, 09, 24, 26, 41)
- ak. pl. m. 1× (živ. 44)
- nom. pl. f. 1× (19)

Drtivá většina forem je v mužském rodě, femininum máme doloženo jen ve dvou případech, neutrum ani v jediném. Souvisí to zjevně se skutečností, že adjektiva na *-(v)ší* jsou z velké části použita v pasážích vypoví-

dajících o Bohu Otci a o Ježíšovi (srov. níže v oddíle 6.8). Na druhou stranu je zajímavé, že v Novotného textu shledáváme přece jen alespoň tři případy užití také ve vztahu k neosobovým entitám (01 *hvězda*, 18 *prach*, 19 *moci* „zázraky“; výraz *zástup* v dokl. 25 a 45 pak samozřejmě značí množinu osob, v dokl. 34 se pomocí sledovaného verbálního adjektiva rozvíjí slovo *chléb*, ten je však průhlednou metaforou pro osobu-Ježíše).

6.2. Slovesa, od nichž jsou adjektiva na *-(v)ší* doložena, hledisko vidu

Rejstřík sloves, od nichž máme sledované formy doloženy, je v Novotného čtyřech evangeliích ohraničen počtem 22, přitom jde o slovesa obojího vidu (d – dokonavé sloveso, n – nedokonavé):

<i>běsnovati se</i>	n	2 (04, 06)
<i>býti</i>	n	1 (19)
<i>bývati</i>	n	1 (08)
<i>dotknouti se</i>	d	2 (16, 17)
<i>jíti</i>	n	1 (27b)
<i>nabíрати</i>	n	1 (28)
<i>padnouti</i>	d	1 (21)
<i>poslati</i>	d	16 (20, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 46, 47, 48)
<i>pozvati</i>	d	1 (14)
<i>prozříti</i>	d	1 (43)
<i>přichytiti se</i>	d	1 (18)
<i>přijíti</i>	d	8 (07, 22, 24, 25, 44, 45, 51, 52)
<i>slyšeti</i>	n	5 (<i>slyševš-</i> : 11, 23, 27a; <i>slyšavš-</i> : 12, 49)
<i>stavěti</i>	n	1 (13)
<i>stvořiti</i>	d	1 (02)
<i>sstoupiti</i>	d	2 (29, 34)
<i>ukázati se</i>	d	1 (01)
<i>uvěřiti</i>	d	1 (41)
<i>vidětineviděti</i>	n	4 (<i>viděti</i> : 05, 09, 15; <i>neviděti</i> : 53)
<i>vydati</i>	d	1 (50)
<i>vystihnouti</i>	d	1 (10)
<i>zraditi</i>	d	1 (03)

Z uvedených sloves je dokonavých 14, nedokonavých 8. Tvarů od dokonavých sloves je celkem 38 (dokl. 01, 02, 03, 07, 10, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52), tvarů od nedokonavých sloves je 16 (dokl. 04, 05, 06, 08, 09, 11, 12, 13, 15, 19, 23, 27a, 27b, 28, 49, 53). Lze konstatovat, že nedokonavých sloves i forem od nich utvořených je sice menšina, avšak nikoli zanedbatelná – položky s charakteristikou nedokonavosti představují v každém z obou rejstříků kolem třetiny výskytů.

6.3. Vztah k formám řeckého originálu a k církevněslovanskému vzoru

Ve všech 54 případech je přechodníkové adjektivum na *-(v)ší* použito jako překladový ekvivalent řeckého participia. Novotný tedy této formy nikdy nepoužil zcela „autonomně“ – jako protějšku nějaké zásadně odlišné (neparticipiální) řecké konstrukce. V drtivé většině případů je v řeckém originále participium aoristu, jen 4× participium přezentu (01, 03, 04, 50) a 4× participium perfekta (10, 28, 41, 49).

Dotyčná řecká participia jsou většinou určena členem (jde buď o participia ve funkci přívlastku, nebo o zpodstatnělá participia), pouze ve 4 případech nikoliv: z toho dvakrát stojí jako přívlastek u neurčeného výrazu (u podmětu v dokl. 07, u předmětu v dokl. 13), dvakrát plní funkci doplňku k (zájmennému) předmětu,²⁹ přičemž vyjadřují příslovecnou, nejspíše časovou okolnost (10, 22).

Pokud jde o vztah k církevněslovanskému znění, pak bez výjimky na všech 54 odpovídajících místech slovanského textu nalézáme participium préterita aktiva (*s-ové*). Přitom naprosto převládají dlouhé (složené) formy, pouze ve dvou případech je krátká (jmenná) forma csl. participia (10, 22).³⁰ Vidovou stránku postihuje Novotný v zásadě souladně

²⁹ V dokl. 22 předlohový text v řecké edici Griesbachově zájmenný předmět elipticky vypouští (domyšlení předmětu vyplývá z předchozího kontextu).

³⁰ V csl. paradigmatech jsou u jmenných a složených participií některá zakončení homonymní, z tvarů doložených u Novotného by přicházel v úvahu konkrétně jen dat. pl. m. *-ыиѣ*. Nejednoznačnost tvaru by se pak teoreticky mohla týkat dokladů 08, 09, 24, 26, 41; pravděpodobně jde však vždy o formu složenou (celkem bezpečně na to lze usuzovat na základě kontextů a také proto, že v řeckém originálu je v těchto místech vždy participium se členem).

s csl. zněním,³¹ s výjimkou tří případů, kde je vid u csl. slovesa a jeho českého protějšku opačný (10, 13, 28). Co do samé volby českých lexémů nacházíme zde zpravidla taková slovesa, jež mají s církevněslovanskými zřetelnou společnou etymologii (patří sem i nápadná přímá lexikální přejímka *běsnovati se*, již autor uplatnil jen v alternativních překladových návrzích v poznámkách pod čarou), celkem 8 použitých sloves je pak etymologicky nepřibuzných (vyskytují se v deseti dokladech: 01, 03, 10, 13, 16, 17, 18, 28, 29, 34), jeden případ je na pomezí (dokl. 19, kde proti csl. tvaru *бывша* stojí – patrně pod vlivem vulgátního znění *quae... factae sunt* – české složené pasivum a pomocné sloveso *býti* je právě ve formě přechodníkového adjektiva: *byvší činěné*). Za zmínku stojí také dva případy, kdy jednomu csl. slovesu odpovídá vždy dvojice různých českých ekvivalentů (*предати* – 03 *zradivší*, 50 *vydavší*; *бѣти* – 08 *bývavším*, 19 *byvší činěné*); celkově tedy proti českým 22 slovesům tvořícím sledované přechodníkové adjektivum (srov. výše v subkap. 6.2) nacházíme v csl. souboru o dvě slovesa méně. Lze říci, že se náš autor přece jen neváže na csl. vzor s nějakou otrockou bezmyšlenkovitostí, ale že s novou kategorií pracuje aspoň v jisté míře „svobodně“ (na okraj podotýkám, že pro volby lexikálních řešení lišících se od csl. vzoru je možno většinou nalézt důvod v inspiraci českou překladovou tradicí kralicko-svatováclavsko-procházkovské linie).

6.4. Funkce adjektiv na *-(v)šĭ* ve větě

Funkce verbálních adjektiv na *-(v)šĭ* ve struktuře věty drtivou většinou přímo korespondují s funkcemi příslušných řeckých a církevněslovanských participií.³² Jsou častá v roli shodného přívlastku, ať anteponova-

³¹ Jako souladné chápu i případy, kdy české sloveso má jeden vid a církevněslovanské je obouvidové. Konkrétně jde o tyto dvojice: *býti činěný*, *bývati* – *бѣти*, *jit* – *їти*, *slyšeti* – *слышати*, *uvěřiti* – *вѣровати*, *viděti* – *видѣти*.

³² Případy, kdy má české přechodníkové adjektivum jinou větněčlenskou roli než odpovídající participium v řec. či csl. textu, jsou jen čtyři a odlišnosti jsou dány různými skutečnostmi. V dokl. 21 česká konstrukce následuje csl. vzor, nekopírující úplně doslovně konstrukci řec. originálu. V dokl. 29 se Novotného řešení odklání od csl. i řec. znění zvolenou interpunkcí. V dokl. 32 a 33 primární české překladové znění (tedy to, jež čtenář čte, když ignoruje veškeré pomocné značky) textologicky – ve věci přijetí slova *Otce* do textu – odpovídá Vulgátě, nikoli použité řecké (Griesbachově) edici; v dokl. 32 se tato volba shoduje s csl. zněním, v dokl. 33 nikoli. Srov. též komentáře u příslušných dokladů v oddíle 5.

ného (01, 24, 25, 29, 31, 32, 37, 38, 41, 44, 46, 48) nebo postponovaného (03, 07, 13, 14, 18, 19,³³ 28, 33, 34, 45, 51, 52), dvakrát zastávají funkci doplňku k předmětu, vyjadřující příslovečnou okolnost (10, 22). Nejvíce přechodníkových adjektiv je více či méně substantivizovaných (02, 04, 05, 06, 08, 09, 11, 12, 15, 16, 17, 20, 21, 23, 26, 27a, 27b, 30, 35, 36, 39, 40, 42, 43, 47, 49, 50, 53) a jako taková plní roli podmětu, předmětu a neshodného přívlastku, jednou (jakožto genitiv srovnávací u komparativu) příslovečného určení míry (47), dvakrát (ovšem v jediném delším versetu, při opakování zcela shodné sekvence slov) jmenného přísudku (16, 17).

6.5. Rozvitost

Nová kategorie u Novotného podržuje mnoho ze slovesného charakteru (podobně jako příbuzné přechodníky). Většina adjektiv na *-(v)ší* je rozvita předmětem podle vazby slovesa (dokonce asi včetně závislých předmětných vět: 15, 49),³⁴ poměrně časté je volné doplnění adverbialní, někdy se objeví rozvití oběma způsoby současně. Předmět ani příslovečné určení nenalzáme pouze v menšině dokladů (01, 04, 05, 06, 11, 12, 23, 43, 53, eventuálně i 15, 49).³⁵ V našem souboru jsou přechodníková adjektiva několikrát rozvita také přívlastkem (v dokl. 36 je i vztažná přívlastková věta), který naopak jakoby podtrhuje jejich „substantivnost“; za povšimnutí stojí, že ani v případech přívlastkového rozvití zároveň leckdy nechybí předmět či adverbialní doplnění (08, 27a, 27b, 36). Rozvití doplňkem se objevuje třikrát, přičemž doplněk rozvíjí přechodníkové adjektivum plnicí roli podmětu (11), předmětu (04) a nositele predikace (09).

³³ V dokl. 19 je přívlastkem celá složená pasivní forma *byvší činěné*.

³⁴ Budeme-li vedlejší větu považovat za závislou na (bližším) přechodníkovém adjektivu (*viděvší, slyšavších*), nikoli na (vzdálenějších) určitých slovesných tvarech (*zvěstovali, ptej se*), jak to asi ostatně odpovídá intencím řeckého originálu. K obdobným konstrukcím v řecké koiné s tázacím slovem uvozujícím vedlejší větu srov. např. FÉLIX-MARIE ABEL, *Grammaire du grec biblique*, Paris, Librairie Lecoffre 1927, s. 143.

³⁵ Přitom z uvedených případů lze v dokl. 05 (*viděvší*), 11, 12 a 23 (*slyševší/slyšavší*), případně i 53 (*neviděvší*) mluvit o pouhém eliptickém vynechání zájmeného předmětu (*to*) ve snaze co nejvíce napodobit řeckou předlohu. O pouhou elipsu zájmeného předmětu by mohlo jít také v dokl. 15 a 49 – v případě, že bychom vedlejší předmětné věty interpretovali jako závislé na určitém slovese, nikoli na přechodníko-

6.6. Časová platnost

Podle běžných mluvnických výkladů vyjadřují česká adjektiva na *-(v)ší* relativní časovost, konkrétně předčasnost vůči „času vyjádřenému přísudkovým slovesem“.³⁶ Radek Ocelák nedávno podnikl podrobnější zkoumání časového aspektu u adjektiv slovesných na *-cí* a *-(v)ší* v moderní češtině a formuloval přesnější vymezení, především upozornil na to, že relativní předčasnost se někdy vztahuje i k jiným časovým bodům relevantním pro danou predikaci a adjektivum na *-(v)ší* může vzácně vyjadřovat také absolutní minulost.³⁷ Je namístě také podtrhnout, že časové významy adjektiv na *-(v)ší* jsou v obecnosti příbuzné časovým funkcím českých přechodníků minulých³⁸ (jež jsou v jistém smyslu východiskovou kategorií sledovaných adjektiv).

V našich raných dokladech z evangelií Františka Novotného shledáváme u velké většiny adjektiv na *-(v)ší* „tradiční“, nejobvyklejší časovou platnost, tj. vyjadřují předčasnost vůči ději bezprostředně nadřazené predikace, nejčastěji tedy vůči minulosti (např. dokl. 05, 14, 43, 51), o něco méně často vůči přítomnosti (např. dokl. 18, 34, 38, 50). V několika případech lze zaznamenat vztah předčasnosti vůči ději mimočasovému (13, 20, 22, 35, 47, 53). Časový význam některých přechodníkových adjektiv na *-(v)ší* je pak podle mého soudu na místě interpretovat jako absolutní minulost (týká se to dokl. 19, 26, 30, 49, kde pozorovaná adj. vyjadřují předčasnost nikoli vůči času predikace, nýbrž vůči oka-

vém adjektivu (srov. výše pozn. 34). O elipsu předmětu jde také v dokl. 02 a 27a (v nichž jsou přechodníková adjektiva rozvíta adverbialním doplněním): *stvořivší (člověka)* a *27a slyševších (to)*.

³⁶ MILAN JELÍNEK, *Transpoziční verbální adjektiva aktivní*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A – řada jazykovědná 52, 2003, s. 113–123, zde s. 114. Podobně MIROSLAV KOMÁREK ET ALII, *Mluvnice češtiny, II: Tvarosloví*, Praha, Academia 1986, s. 146: „označují dějovou vlastnost vzniklou před dějem přísudkového slovesa.“

³⁷ SROV. RADEK OCELÁK, *Časový význam aktivních deverbativních adjektiv typu -ící/-oucí a -(v)ší*, in: Naše řeč 93, 2010, č. 3, s. 125–138. Viz též MARKUS GIGER, *Přičestí minulé činné na -(v)ší v dnešních českých publicistických textech*, s. 5 a 16.

³⁸ SROV. EMIL DVOŘÁK, *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*, Praha, Universita Karlova 1983, s. 63–70, a TÝŽ, *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*, s. 115–126. Dvořák mj. konstatuje (s. 115), že „v případech, kde přechodník minulý nedok. vyjadřuje minulý děj současný s dějem řídicího slovesa, můžeme vidět přežití tek původního absolutního času.“

mžiku promluvy, a dokl. 02 a 46, kde adj. slovesné vyjadřuje děj koexistující, resp. vlastně týž děj jako určité sloveso) a není bez zajímavosti, že v rámci našeho souboru představují relativně vysoký podíl (11 %). Je ale třeba mít stále na zřeteli, že (vzhledem k překladovému charakteru evangelních textů a k úzké vázanosti nové kategorie na csl. vzor) se přechodníková adjektiva u Novotného vlastně snaží kopírovat časovou platnost, jakou vyjadřují příslušná participia ve vzorovém textu církevněslovanském.

6.7. Raritní konstrukce: souřadné spojení s přechodníkem

Určitou funkční interakci mezi přechodníkovým adjektivem a příbuzným přechodníkem (umožněnou nejspíš tehdejším ještě ne zcela vyjasněným rejstříkem funkcí naprosto čerstvé inovace, v textu teprve uváděné v život) máme zachycenu v zajímavém dokl. 53, kde stojí obě formy vedle sebe v souřadném (slučovacím) vztahu. Je nabíledni, že autor chce na přechodník *uvěřivše* přenést „adjektivnost“ od (v daném případě zpodstatnělého) přídavného jména *neviděvší*. Jde samozřejmě o kalk podle církevní slovanštiny, kde celkem běžně stál signál určenosti (někdejší staroslověnské postpozitivní *-jъ*) jen u prvního ze dvou nebo více participií, obdobně jako v řečtině postačoval jediný člen. Podobnou situaci pak sledáváme v dokl. 29, kde pro změnu přechodník přítomný *jsa* plní (vycházíme-li z řec., lat. i csl. znění) funkci postponovaného přívlastku, přičemž „adjektivnost“ na něj má patrně přejít od prvního (anteponovaného) přívlastku *sstoupivší*. (V tomto případě však má řec. *ὢν* svůj vlastní člen a s ohledem na to je csl. *сѣи* pravděpodobně třeba považovat za dlouhou formu,³⁹ takže Novotný zde asi použitím přechodníku *jsa* nekalkuje, nýbrž postupuje samostatně.)⁴⁰ V obou případech jde o ojedinělý experiment, o překladatelův pokus podsunout adjektivu na

³⁹ ATANASIJ BONČEV, *Църковнославјанска граматика и речник на църковнославјанскија език*, Sofija, Sinodalno izdatelstvo 1952, s. 63, rozlišuje v nové církevní slovanštině krátkou a dlouhou formu part. prez. akt. v nom. sg. m. (uvádí odlišná zakončení: *-ы* a *-ыи*), jiné standardní novocírkevněslovanské mluvnice však uvádějí pro krátkou i dlouhou formu shodné zakončení (od původu dlouhé *-ыи*). Tvar *сѣи* sám o sobě tedy může být chápán jako dvojznačný.

⁴⁰ V Novotného překladu lze ojediněle narazit i na jiné, do určité míry příbuzné konstrukce, kde přechodník hraje roli přídavného jména (jako adjektivní přívlastek

-(v)ší) zcela specifickou funkci, natolik exkluzivní, že se ji už v nejbližším období, kdy se novotvar usazoval v českém jazykovém systému, patrně nikdo z obrozenských autorů nepokoušel uplatňovat.⁴¹

6.8. Stylová poloha konstrukcí s přechodníkovými adjektivy na *-(v)ší*

Jak bylo konstatováno výše, všechny doklady adjektiv na *-(v)ší* jsou „podloženy“ csl. vzorem (tj. konstrukcemi s *s*-ovým participiem). Na druhou stranu Novotný ve svém překladu obsazuje přechodníkovými adjektivy na *-(v)ší* jen malou část pozic, kde v csl. textu shledáváme příslušnou participiální konstrukci. Většinou v těchto situacích nacházíme jiné, domácí české prostředky, jako jsou vedlejší věty vztahné (*J 13,20 přijímá toho, kterýž mne poslal – послáвшаго мѧ*), někdy adjektiva na *-cí* (*L 10,18 Viděl jsem satana... s nebe padajícího – видѣхъ сатанѧ... съ нѣсе спадша*), adjektiva od *l*-ových příčestí (*Mt 10,6 k ovcem zahynulým – ко ѡвцѧмъ погнбшымъ*) či adjektiva od pasivních příčestí (*J 2,9 okusil... vody vínem učiněné – вкуси... вѣна бѣвшаго ѡ воды*). Novotný přitom mnohdy přímo přebírá překladová řešení hlavní linie české biblické překladatelské tradice (jež mj. projevuje větší či menší závislost na Vulgátě), z níž nevystupuje za každou cenu.⁴²

Zdá se tedy, že inovativní přechodníková adjektiva používá Novotný spíše experimentálně a s úmyslnou umírněností. Je to jakési stylistické koření, jež má nejspíš podtrhovat příznak „důstojnosti“ slušící sakrálnímu textu. Tuto domněnku mohou podpořit některé konkrétní detaily, vytanuvší při bližším prozkoumání kontextů. Důležité zjištění je zejména to, že zkoumaná inovace se v nadpoloviční většině dokladů (28×) nalézá v přímých řečech pronášených samým Ježíšem. Z nich pak vysoké

nebo zpodstatnělé adjektivum), např. *Mt 8,28 potkali ho dva majíce ďábelství, z hrobu vycházevše* (v tomto konkrétním případě se náš překladatel patrně přímo inspiroval pro změnu konstrukcí staročeskou: *Drážďanská bible utkášta jej dva, jmajíce v sobě běsy, z rovuov vstavše*; csl. znění je zde konstruováno odlišně: *срѣтоста ѣрѡ двѧ бѣсна ѡ грѡбѣ исходѡща*). Problematika funkcí přechodníků u Novotného by však již šla daleko za tematický rámec této studie.

⁴¹ Toto domnění mi potvrdil Markus Giger, který se funkcemi adjektiv na *-(v)ší* v češtině první pol. 19. stol. podrobně zabývá a kterému děkuji za ústní konzultaci.

⁴² Ke vztahu Novotného tlumočení k české biblické překladové tradici viz JOSEF BARTOŇ, *Zapomenutý překlad pozapomenutého obrozence*, s. 188–195.

procento obnášejí přímé výpovědi o Bohu Otcí a božském poslání Ježíšově, a to drtivou většinou v Janově evangeliu, komplikovaněji teologickém v porovnání se synoptiky. Konkrétně jde o formy od sloves *stvořiti* (1× u Matouše), *sstoupiti* (2× u Jana) a především pak od slovesa *poslati* (1× u Lukáše a 14× u Jana, vždy o Bohu Otcí na způsob ustáleného epiteta; jen jedinkrát, v dokl. 26, je adjektivum *poslavší* užito o „profánních postavách“). V překladatelově intenci jde tedy velmi pravděpodobně o knižní prostředek vysokého stylu, který má patrně navíc v obrozeném intelektuáloví (a ideálně i v jiném čtenáři poučeném o slovanských, cyrilometodějských základech našeho křesťanství) vyvolat reminiscenci na starobylost tradice biblického překladu v českých zemích a navodit pocit její nepřetržitosti.

7. Dodatek: zvláštní tvary na *-(v)ši*

Pro úplnost je třeba aspoň stručně komentovat ještě dalších pět míst z Novotného čtveroevangelia, která obsahují konstrukce, v nichž bychom právě přechodníková adjektiva na *-(v)ší* mohli očekávat, nalézají se zde však zvláštní krátké participiální formy (příbuzné tvarům přechodníku minulého podobně jako „dlouhá“ přechodníková adjektiva, jimž jsme se dosud věnovali). Na první pohled se nabízí možnost chápat je jako pouhou tiskařskou chybu, tj. jako formy „dlouhého“ adjektiva na *-(v)ší* s opominutím koncové délky. Mám však za to, že tyto tvary s krátkým zakončením lze interpretovat jiným způsobem, a proto jim nyní věnujeme samostatný krátký výklad. Následující hypotézy vycházejí z předpokladu, že jde o formy „regulérní“, autorem při práci na překladu použité úmyslně a promyšleně. Mohly být původně užity na více místech textu a časem nahrazovány „dlouhými“ adjektivy, což se na dotyčných pěti místech z nějakého důvodu nestalo: snad je autor „přehlédl“ právě proto, že s nimi v předchozích fázích překládání zkušel normálně pracovat. V každém případě žádné z našich pěti míst není nijak řešeno v *corrigendech*.⁴³

⁴³ Součástí obou výtisků čtveroevangelia, které jsem měl fyzicky k dispozici, jsou dva listy (2×2 strany) s *corrigendy*, jež se týkají chyb na s. 4–85 a 89–252 (nezahrnují tedy evangelium Janovo a možná ani konec evangelia Lukášova, jež končí až na s. 268). Přinejmenším doklady *01–*04 by tedy do stránkového rozsahu *corrigend* náležely (doklad *05 je až na s. 264), ta ale nepožadují žádnou úpravu žádného z našich krátkých tvarů na *-(v)ši*. Přitom u přechodníků přítomných / přechodníko-

(*01) *Mt 11,21*

kdyby v Týru a Sidónu byly činěny moci, byvši činěny v vás, dávnoby byli... pokání činili

ἄμφε... βύβασα σήλυ βύβλη βύβωσιν Δ βῶ βάσῳ

εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν... μετενόησαν

si... factae essent virtutes quae factae sunt in vobis

Alternativní překlad v pozn. pod čarou: byli činěni divové ti, kteříž byli činěni v vás

(*02) *Mt 11,23*

kdyby v Sodomě byly činěny moci byvši činěny v tobě

ἄμφε... βύβασα σήλυ βύβλη βύβωσιν Δ βῶ τεβῳ

εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγενήθησαν αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί

Griesbach: ἐγένοντο μίστο ἐγενήθησαν

si... factae fuissent virtutes quae factae sunt in te

Alternativní překlad v pozn. pod čarou: byli činěni divové ti, kteříž byli činěni

(*03) *Mk 5,30*

A hned Ježíš poznal sám v sobě moc vyšedši z něho... řekl

σῆλθ ἠξωέδωσεν ὦ ηεγῶ

καὶ εὐθὺς ὁ Ἰησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν... ἔλεγεν

et statim Iesus cognoscens in semet ipso virtutem quae exierat de eo... aiebat

(*04) pozn. *Mk 8,39*⁴⁴

přišedši v moci // až uzří, že království Boží přišlo v moci

Δὸνδεζε βύδωτῳ ὑρῳτῳε Βῳῳτε πρῳσέδωσε βῳ σῆλῳ

ἕως ἂν ἴδωσιν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει

donec videant regnum Dei veniens in virtute

hlavní text: až uzří království Boží přicházející v moci

vých adjektiv na -cí, kde se objevuje analogický problém (délka/krátkost v zakončení), korektury zaznamenáváme – čtyřikrát se koriguje zakončení -ci na -cí nebo naopak, např.: *Mk 6,26 pro přísahu a spolustolíci* se opravuje na *spolustolíci* (adj. ak. pl. m.); *L 13,16 dcera Abrahamova jsoucí na jsoucí* (přech. přít. sg. f.).

⁴⁴ Novotný má číslování dle Vulgáty; podle číslování ²⁸NA, Griesbacha i csl. se jedná o v. 9,1.

Novotný touto podčárni poznámkou upozorňuje na odlišnost řeckého znění (part. pf.) od vulgátního (part. prez.); poznámka přitom nabízí dvě možnosti překladu řeckého znění.

(*05) *L* 23,49

Stáli pak všickni známí jeho zdaleka, i ženy spolu přišedši za ním od Galilee, vidouce to.

στοάχθ же вси... ѿ жєны спослѣдствовавшиѧ [sic!]⁴⁵ ἐμθ ὠ Γαλιλαίην, ζράψε σῖλ̄.

Εἰστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν καὶ γυναῖκες αἱ συνακολουθοῦσαι αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ὁρῶσαι ταῦτα.

Griesbach: αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ

stabant autem omnes... et mulieres quae secutae erant eum a Galilaea haec videntes

Doklady *01 a *02 obsahují formu nom. pl. f. *byvši*. Ta vystupuje jako součást složené pasivní konstrukce *byvši činěny*, která má funkci přívlasktu (jak vyplývá z konstrukce č. věty, z řec., csl. a lat. protějšků i z alternativního překladu pod čarou). V samém Novotného tlumočení pak nacházíme na paralelním místě v *L* 10,13 konstrukci již se standardním („dlouhým“) přechodníkovým adjektivem a také se zpřídavnělým („dlouhým“) přičestím pasivním: *byvši činěné* (viz výše doklad 19). Zdá se, že zde (ve dvojím doložení formy *byvši činěny* v přívlasktové funkci a v jejím vývoji na formu *byvši činěné*) nacházíme poměrně hmatatelné svědectví toho, že krátkost v zakončení *-ši* není náhodnou technickou chybou, ale spíš neodstraněnou starší autorovou volbou.

Doklad *03 obsahuje tvar *vyšedši*, který vystupuje jako doplněk (interpretujeme-li funkci na základě řec. textu a vycházíme-li z faktu, že jde o pozorovaný děj po slovese smyslového vnímání) nebo možná přívlasktek (pokud by se překladatel vůbec neohlížel na řec. originál, nýbrž jen na csl. text a Vulgátu, což je spíš nepravděpodobné) k ak. sg. f. substantiva *moc*. Do jisté míry analogickou konstrukci lze nalézt v *J* 11,33 (viz výše, v rámci dokladu 44), kde je ve funkci doplňku použit tvar přítomného přechodníku: *viděl ji plačící* (tento případ mám však za zcela ojedinělý, Novotný v takovýchto konstrukcích běžně používá „dlouhé“ adjektivní formy na *-cí*).⁴⁶ Náš překladatel byl také znalcem staré češti-

⁴⁵ Standardní tvar (tak i v novějších edicích csl. textu): спослѣдствовавшыѧ.

ny, a mohl se tu inspirovat (současně se snahou napodobit církevněslovenské, potažmo řecké znění) staročeskými konstrukcemi typu *viz'u tě ležiec, viz'u jej umřěvše*.⁴⁷

Doklad *04, kde je *přišedši* jistě doplňkem (latinské *veniens* – na rozdíl od vulgárního znění *quae exierat* v dokladu *03 – nevynucuje přívlastkové chápání) k ak. sg. n. *království*, je obdobou konstrukce z dokladu *03.

Doklad *05, kde forma nom. pl. f. *přišedši* (v kalkovém spojení *spolu přišedši*)⁴⁸ plní funkci přívlastku, je podobný dokladům *01 a *02. Máme také k dispozici obdobně konstruované místo v poznámce k těsně předchozímu versetu *L 23,48*, které obsahuje standardní („dlouhé“) přechodníkové adjektivum (v mužském rodě): *všickni přišedši zástupové* (viz doklad 25).

Pokud jde o dané formy z hlediska tvarosloví, můžeme se o jejich původu jen dohadovat. Zdá se, že je lze interpretovat jako relikty jakéhosi překladatelova experimentu s cílem dotvořit k přechodníkovému základu na *-(v)š-* deklinační paradigma jmenného typu. Tvar pro nom. pl. f. na *-(v)ši* (doklady *01, *02, *05) snad mohl Novotný kopírovat podle variantního církevněslovenského zakončení krátkých forem part. prët. akt. *-ш-ы* (vedle většinového, „standardního“ ja-kmenového *-ш-а*, které známe z klasické staroslověštiny).⁴⁹ Formu pro ak. sg. n. (*přišedši*; doklad *04) mohl náš překladatel získat přenesením z (nominativní) formy přechodníku v neutru (podle známého pravidla o shodě tvaru akuzativu neutra s nominativem ve starých indevropských jazycích). Pro ak. sg. f. (*vyšedši*; doklad *03) mohl překladatel tvar na *-ši* (a mohlo by to obdobně platit i pro výše citovaný ojedinele užitý ak. sg. f. formy na *-ci*) buď mechanicky převzít z (nominativní) formy přechodníku,⁵⁰ nebo ho dotvořil (rekonstruoval) podle krátké (akuzativní) formy církevněslovenské (csl. *-g*; předpokládané pračeské **-’u* by po provedení přehlásky dalo *-i*).

⁴⁶ Soustavnou excerpici přechodníků přítomných a adjektiv na *-ci* jsem neprovedl, ale z desítek namátkou vypsanych dokladů (kde všude figuruje „dlouhý“ tvar) odhaduji, že tento případ je v Novotného evangeliích buď jediný, nebo jeden z mála.

⁴⁷ Srov. JAN GEBAUER, *Historická mluvnice jazyka českého*, IV: *Skladba*, s. 600 a 616.

⁴⁸ Slovo *spolu* je u Novotného vysázeno menšími literami, což signalizuje, že daný výraz má oporu v řecké předloze, nikoli ve Vulgátě.

⁴⁹ Viz např. ATANASIJ BONČEV, *Čarkovnoslavjanska gramatika*, s. 64.

⁵⁰ Pro nom. sg. f. má u Novotného přechodník minulý (i dnes obvyklou) formu na *-(v)ši*, přechodník přítomný pak (starou) formu na *-ci*.

Zmíněných pět zvláštních případů asi představuje stopy určitého počátečního tápání z doby, kdy František Novotný hledal způsoby, jak co nejdoslovněji a zároveň „slovansky“ převádět řec. participia, a neměl ještě k dispozici paradigma dlouhého přechodníkového adjektiva na *-(v)ší*, případně kdy teprve krystalizovaly samy podoby tvarů nové kategorie v souvislosti s překladatelským a lingvistickým ohmatáváním funkcí, jež bylo žádoucí vyjádřit. O tom, že tyto krátké formy, jakési předchůdkyně či zárodky přechodníkových adjektiv, zůstaly zřejmě nechtěně zapomenuty v textu a představují reziduum z nějaké starší fáze práce na překladu, může svědčit i skutečnost, že žádný takový tvar není doložen v posledním evangeliu Janově, kde jinak máme nejvyšší frekvenci přechodníkových adjektiv na *-(v)ší*.⁵¹

8. Závěrem

Donedávna prakticky neznámý titul z počátku 19. století, svérázný překlad evangelií Františka Novotného z Luže, se ukázal být – v porovnání s dosud známými pouze ojedinělými výskyty slovesných (přechodníkových) adjektiv na *-(v)ší* z téhož období – unikátní a co do kvantity naprosto nejbohatší zásobárnou raných dokladů užití těchto forem. Přes relativně vysoký počet výskytů (54) však ani tento nový materiál není natolik hojný a různorodý, aby bylo možno vyvodit z něj nějaké dalekosáhlé zobecňující závěry. Předložené interpretace tedy zůstávají spíš poznámkami a postřehy (většinou na úrovni hypotéz), ale i tak mohou přispět k lepšímu poznání samých počátků užívání jedné zajímavé obrozenské inovace z oblasti slootovorby a morfologie.

Jasně se prokázalo, že přímý zdroj inspirace užití adjektiv na *-(v)ší* v práci Františka Novotného z Luže je na místě hledat v překladovém biblickém textu církevněslovanském, s nímž autor intenzivně pracoval. Toto zjištění definitivně potvrzuje a upřesňuje domněnku, kterou Markus Giger postavil jen na nepřímém důkazu (viz výše v oddílu 3).

⁵¹ Ostatně jisté váhání ohledně podob a užití jednotlivých forem máme doloženo i v podstatně pozdější době, např. ještě k r. 1830 Markus Giger upozorňuje na gramatiku pražského kněze Karla Kysely (KAREL KYSELA, *Nejnovější mluvnice česká*, Praha, Jan Spurný 1830), v níž je v oddílu *Přestupec* (= přechodník) předloženo jakési smíšené paradigma: nominativy obou čísel zde mají formu přechodníku, ostatní pády „dlouhou“ formu adjektiv na *-(v)ší*. Viz MARKUS GIGER, *Partizipien als Exportschlag*, s. 135–136.

Rozbor nalezených přechodníkových adjektiv (s ohledem na kontexty a ve vztahu k textům řeckému, církevněslovanskému a latinskému) ukázal ve více aspektech jejich téměř naprostou závislost na církevněslovanském textu a také určité sepětí s českými přechodníky jako východiskovou kategorií. Zároveň se do jisté míry odkryla motivace jejich užívání, která je u Novotného podle mého mínění daná snahou jednak najít nový prostředek k co nejdoslovnější nápodobě řeckého originálu, jednak obohatit nejvyšší stylovou vrstvu obrozující se češtiny a konkrétně v českém biblickém překladovém jazyce zdůraznit moment kontinuity se starším a nejstarším obdobím. Analýza textu vynesla na světlo i některé jednotlivé zvláštnosti (viz zejména oddíly 6.7 a 7), jež jsou zřejmě svědectvím poodhalujícím konkrétní hledání a váhání spojená se samým procesem prvopočátečního uvádění nové kategorie v život. Novotného dílko tedy představuje zajímavý průzor umožňující nahlédnout do jazykové laboratoře, pomyslné tvůrčí dílny obrozence, který zápasil o znovuvytvoření nové „vysoké“ češtiny a patrně také o rozšíření specifických stylových prostředků sakrální jazykové sféry. Nepochybně by stálo za to do budoucna podrobit toto české čtveroevangelium ještě dalším detailním zkoumáním – zejména se zaměřením na příbuzné kategorie, tj. na všechny druhy přechodníků a slovesná (přechodníková) adjektiva na *-cí*.⁵²

⁵² Autor této stati momentálně připravuje úplnou edici Novotného překladu s perspektivou knižního publikování v r. 2018.

Summary

ADJECTIVES ENDING IN *-(V)ŠÍ* IN THE GOSPEL TRANSLATION BY FRANTIŠEK NOVOTNÝ OF LUŽE AND THEIR CHURCH SLAVONIC INSPIRATION

At the time of the Czech National Revival several new Biblical translations appeared. One of them was a virtually unknown translation of four Gospels by František Novotný of Luže (published in 1810/1811). A very important discovery is the fact that there are 54 occurrences of the verbal adjective ending in *-(v)ší* (the adjective is derived from the past transgressive). This type of verbal adjectives is an innovation introduced into the word formation / morphology of Czech just at the time of the Czech National Revival, and it is usually considered a Russianism. Novotný's translation is the richest thesaurus of the occurrences of this form at the beginning of the Revival. The article tries to prove that the translator was inspired by the Church Slavonic Biblical text. All the adjectival occurrences are analyzed in detail (and confronted among other with the Greek original and Church Slavonic translation) and interpreted from the viewpoint of linguistic functions including stylistic aspects.

Keywords: František Novotný from Luže; Czech Biblical translation; Biblical translatology; Czech Biblical style; word formation in Czech; Czech verbal adjectives ending in *-(v)ší*; Czech transgressives; Church Slavonic

JOSEF BARTOŇ, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Thákurova 3, 160 00 Praha 6, barton@ktf.cuni.cz.